

מבט על, גיליון 662, 9 בפברואר 2015

ההתפתחויות בשוק הנפט העולמי: משמעויות אסטרטגיות

שמואל אבן

מאז מחצית שנת 2014 חלה ירידה תלולה במחירי הנפט בעולם. למשל, מחירה של חבית נפט אמריקאי מסוג WTI עמד לקראת סוף ינואר 2015 על כ-44 דולר חבית, לעומת כ-105 דולר לחבית בסוף יוני 2014. בשפל קודם, שנרשם במחצית פברואר 2009, מחיר החבית היה כ-34 דולר, בהשוואה לשיא של 140 דולר לחבית בסוף יוני 2008, ושפל של 18 דולר לחבית באמצע נובמבר 2001. בימים האחרונים חלה התאוששות מסוימת במחיר (נכון ל-3 בפברואר מחיר חבית נפט הוא כ-52 דולר). בכל מקרה, ניכר שמחיר הנפט הוא תנודתי מאוד וקשה לחיזוי.

הסיבה הישירה לירידת מחירי הנפט בחצי השנה החולפת הינה עודף היצע על הביקוש. בחמש השנים האחרונות, בעוד שאירופה מתקשה להיחלץ מהמשבר הכלכלי ובסין פחת קצב הצמיחה המהיר (גורמים הממתנים את הביקוש לנפט בעולם), גדלה תפוקת הנפט בעולם בשיעור גבוה מהצריכה. בולט הגידול החד בתפוקת הנפט האמריקאית, הודות להפקת נפט מפצלים. הגידול בתפוקת הנפט בעולם מכסה על ירידה בתפוקה של מדינות כמו לוב, שמצבה הפנימי מעורער, ושל איראן, עקב הסנקציות שהטילו עליה מדינות המערב.

כך למשל, לפי נתוני OPEC מינואר 2015, המבוססים על מקורות שונים, בשנים 2009-2014 ירדה תפוקת הנפט הגולמי של איראן מ-3.75 ל-2.76 מיליון חביות נפט ליום, בעוד שהתפוקה של עיראק עלתה מ-2.42 ל-3.66 מיליון חביות נפט ליום (על אף מצבה הפנימי הקשה). עליות ניכרות היו גם בתפוקה של סעודיה, כוויט ואיחוד האמירויות. בלוב ירדה התפוקה בשיעור חד מ-1.56 ל-0.44 מיליון חביות נפט ביום. גם התחזקות שער הדולר האמריקאי בעולם תרמה במישרין לירידה במחירו הנקוב בדולרים.

השפעה מהותית על המצב בשוק הנפט יש לניגוד אינטרסים בין שתי קבוצות של מפיקות הנפט הגדולות בעולם. קבוצה אחת של מדינות – ערב הסעודית, כוויט ואיחוד האמירויות – אוחדות בעתודות נפט ומט"ח גדולות ומצבן הכלכלי של המדינות אלה טוב. ברשות ערב הסעודית, למשל, כ-16 אחוזים מעתודות הנפט המוכחות בעולם, שיסיפיקו לפחות ל-63 שנים, בקצב ההפקה הנוכחי. לחברות קבוצה זו יש עניין למקסם את הכנסותיהן מנפט לטווח הארוך, והן מעוניינות במחירי נפט מתונים, שיבלמו את פיתוח החלופות לנפט שהן מפיקות. לעומתן, למפיקות נפט, הסובלות מקשיים כלכליים, בהן רוסיה, עיראק, איראן ו-ונצואלה, יש עניין בהכנסות גבוהות ככל שניתן, בהווה, דבר שדורש מחירי נפט גבוהים בשוק העולמי וזאת גם במחיר עידוד אלטרנטיבות לנפט בטווח הארוך. החלטת ארגון אופ"ק בנובמבר 2014 שלא לקצץ בתפוקת הנפט של חברות הארגון, תואמת את האינטרסים של ערב הסעודית ובנות בריתה.

הנסיך הסעודי אל-ווליד בן טלאל נימק ב-11 בינואר 2014 את החלטתה של ערב הסעודית לא לקצץ בתפוקת הנפט בשיקול כלכלי ובחוסר אמון בין מפיקות הנפט. לדבריו, אם ערב הסעודית הייתה מפחיתה את התפוקה ב-1 עד 2 מיליון חביות ליום, אזי מדינות אחרות היו מגבירות את תפוקתן על חשבונה. הוא הוסיף, כי גם אם יושג הסכם לקיצוץ בתפוקה, יהיו מדינות שישקרו באשר לתפוקתן. בן טלאל העריך, כי שוב לא נראה מחיר של 100 דולר לחבית. יצוין כי מותו של מלך ערב הסעודית, עבדאללה, ב-23 בינואר 2014, לא השפיע על משק הנפט העולמי.

ככלל, למחירי נפט נמוכים השפעה חיובית על הצמיחה הכלכלית בעולם, שכן רוב המדינות הן יבואניות אנרגיה. ירידת המחירים מועילה במיוחד לרוב מדינות אירופה ויפן, הנתונות בקשיים כלכליים, ולמדינות כמו סין, שהמשך צמיחה מהירה הוא יעד אסטרטגי בעבורן. עם זאת, רמת מחירים נמוכה מעודדת את הביקוש לנפט, מאטה פיתוח אנרגיות חלופיות ומצמצמת השקעות בהפקות נפט יקרות (מגמה שכבר החלה!), כך שבעתיד מחיר הנפט יאמיר שוב, וחוזר חלילה עד שבטווח הארוך תמצאנה חלופות זולות לנפט.

למציאות של מחירי נפט נמוכים, ככל שתימשך, עלולה להיות השפעה שלילית גם על מדינות המקיימות סחר ענף עם מדינות הנפט ומייצאות אליהן כוח עבודה. לפי הערכות, במפרץ הפרסי עובדים יותר משלושה מיליון מצרים, 600 אלף ירדנים, 300 אלף פלסטינים מהגדה המערבית ורצועת עזה, וכן סורים ולבנונים רבים. העברות הכספים של עובדים אלה, בשנת 2012, נאמדו בסדר גודל של 15 מיליארד דולר למצרים, חמישה מיליארד דולר לירדן ו-350 מיליון דולר לגדה ולעזה.

משמעויות אסטרטגיות

ככל שתמשך הרמה הנמוכה של מחירי הנפט, כך יאלצו מפיקות הנפט הגדולות להתאים את הוצאותיהן למצב החדש. תהליך זה עלול להשפיע על יציבותן הפנימית של מפיקות הנתונות בקשיים כלכליים, ולהקרין על יציבותם של גורמים הקשורים כלכלית במפיקות הנפט, שצוינו לעיל. הצד השני של המטבע – לאיראן פחות משאבים כלכליים פנויים לשם סיוע לארגוני טרור ותמיכה בפעילות חתרנית במזרח התיכון, אך סביר שפעילות זו לא תופסק ויתכן שאף תוקצן במאפיינה, כדי להשיג יותר השפעה בפחות כסף.

ירידת מחירי הנפט העצימה את המתחים בין איראן לערב הסעודית. איראן מאשימה את ערב הסעודית בניהול מלחמת נפט נגדה ומאיימת לפגוע בה. למשל, ב-10 בדצמבר 2014 אמר הנשיא חסן רוחאני: "העם האיראני לא ישכח את הבגידה הזו ויגיב על כך", ברמזו על ערב הסעודית. אתר אינטרנט המקורב למשמרות המהפכה הסביר, כי ערב הסעודית מנסה לאלץ את איראן לקבל עסקה רעה מבחינתה במשא ומתן בסוגיית הגרעין, להפעיל לחץ על רוסיה ואיראן לסגת מעמדתן בנושא סוריה ולשמור את שוק הנפט העולמי בשליטתה (MEMRI, 1 ינואר 2015). המתח בין ערב הסעודית לאיראן עלול להתפתח לעימות אלים, אף שכיום האינטרס האיראני הוא להימנע מאירועים שיציגו אותה באור שלילי, לפחות עד שיושג הסכם משביע רצון מבחינתה בסוגיית הגרעין. לפיכך, נראה שהכלי העיקרי של איראן נגד ערב הסעודית הוא חתרנות, בין היתר בתימן, חצרה האחורית של הממלכה. חתרנות איראנית עלולה להתגלות גם כלפי מפיקות אחרות במפרץ.

לאירועים בשוק הנפט רלוונטיות לצומת ההכרעה במשבר הגרעין עם איראן. האיומים של איראן על ערב הסעודית והחתרנות, שבה מעורבת איראן במפרץ הפרסי, חושפים בבירור את הסיכון מצד איראן ליציבות האזור, המהווה את שטח המפתח האנרגטי של העולם. יכולת גרעינית, אם תושג, תיצור לאיראן כושר הרתעה, שיאפשר לה להכתיב את מחירי הנפט בעולם, כפי שניסה שליט עיראק, סדאם חוסיין, לעשות בזמנו, עוד בטרם הגיע ליכולת כזו. באמצעות השליטה בנפט תוכל איראן לנצל לרעה את השפעתה על מדינות רבות, במזרח ובמערב, אשר תלויות ביבוא נפט מהמפרץ. רמז לדרך הפעולה של איראן – המשלבת בין נפט, טרור ומדיניות חוץ – ניתן למצוא בפרשה הנדונה בימים אלה בארגנטינה. התובע אלברטו ניסמן, שמצא את מותו בנסיבות מסתוריות, טען שאיראן גיבשה מול נשיאת ארגנטינה עסקה סודית, המעניקה לבכירים איראנים חסינות מחקירת הפיגוע בבניין הקהילה היהודית בשנת 1994, שבו הם היו מעורבים בתמורה למחירי נפט מוזלים לארגנטינה. הפיגוע גרם למותם של 85 אנשים ולפציעתם של מאות. במטרה למנוע את ההגמוניה האיראנית, ונוכח האיומים מאיראן בתחום הנפט, שהוא מקור כוחה של ערב הסעודית, עשויה הממלכה לחתור ליכולת גרעינית משלה, כך שמעל המפרץ הפרסי, שבו מצויות עתודות הנפט הגדולות בעולם, יהיו "מטרות גרעיניות". ארצות הברית עצמה אמנם צועדת לקראת עצמאות אנרגטית, אולם להתפתחות זו, אם תתרחש, תהיה השפעה שלילית על מעמדה כמעצמת-על, משום שתפחת השפעתה על יבואניות נפט מהמפרץ.

יחד עם זאת, המשבר הכלכלי החמור באיראן מגביר את הלחצים הפנימיים במדינה, ולכן אמור עתה לסייע למעצמות, הנושאות ונותנות עם טהרן, להפעיל עליה לחץ להסכים לתנאים שירחקו אותה מרחק רב מטווח הפצצה.